

RAQAMLI PLATFORMALAR VA ULARNING MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI

Eshpo'latov Abdulaziz Ulug'bek o'g'li
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti tayan doktoranti

Annotatsiya: Mazkur ishda raqamli platformalarning mehnat bozoriga ta'siri, ularning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan yangi bandlik shakllari, masofaviy ish imkoniyatlari hamda platforma iqtisodiyotining rivojlanish tendensiyalari ko'rib chiqiladi. Ishda raqamli platformalarning mehnat resurslaridan samarali foydalanishdagi o'rni, ish beruvchi va ishchi o'rtasidagi munosabatlarni optimallashtirishdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli platforma, mehnat bozori, raqamli iqtisodiyot, bandlik, masofaviy ish, freelans, platforma iqtisodiyoti, ishchi kuchi, innovatsiyalar, raqamlashtirish.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida raqamlashtirish jarayonlari jadal sur'atlar bilan rivojlanib, barcha sohalarga, jumladan mehnat bozoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, raqamli platformalarning keng tarqalishi natijasida an'anaviy ish shakllari o'zgarib, yangi bandlik modellari shakllanmoqda. Bu esa mehnat bozori ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarning yangi bosqichga ko'tarilishiga olib kelmoqda. Raqamli platformalar ish beruvchilar va ish izlovchilarni yagona axborot maydonida birlashtirib, ularning o'zaro aloqalarini tezkor, qulay va samarali amalga oshirish imkonini yaratadi. Natijada, vaqt va hududiy cheklovlar sezilarli darajada qisqarib, global mehnat bozori shakllanmoqda. Shu bilan birga, masofaviy ish, freelans faoliyati kabi yangi ish shakllari keng rivojlanmoqda. Biroq, raqamli platformalarning jadal rivojlanishi bilan bir qatorda, ayrim muammolar ham yuzaga kelmoqda. Jumladan, mehnat munosabatlarini huquqiy tartibga solish, ijtimoiy himoya masalalari hamda ishchilar huquqlarini ta'minlash dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.[1]

Shu sababli, raqamli platformalarning mehnat bozoriga ta'sirini chuqur o'rganish, ularning iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilish hamda samarali rivojlantirish yo'llarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval. Raqamli platformalarning mehnat bozoriga ta'siri

Ko'rsatkich	Ijobiy ta'siri	Salbiy ta'siri
Bandlik	Yangi ish o'rinlari yaratiladi	Noan'anaviy bandlik oshadi
Moslashuvchanlik	Masofaviy ishlash imkoniyati	Ish vaqti noaniq bo'lishi mumkin
Daromad	Qo'shimcha daromad manbai	Daromad barqaror emas
Raqobat	Global bozorda ishlash imkoniyati	Kuchli raqobat
Huquqiy himoya	Platforma orqali shartnomalar	Huquqiy himoya yetarli emas

Ushbu jadvalda raqamli platformalarning mehnat bozoriga ta'siri kompleks tarzda tahlil qilinib, ularning asosiy ijobiy va salbiy jihatlari tizimli ravishda ko'rsatildi. Raqamli platformalar hozirgi globallashuv sharoitida mehnat bozorini transformatsiya qilayotgan asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular ishchi kuchini tezkor va samarali taqsimlash, malakali va malakasiz

ishchilarni birlashtirish hamda ish jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, platforma iqtisodiyoti orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishi, bandlik darajasi oshishi va innovatsion ish shakllari rivojlanishi kuzatiladi. Bandlik nuqtai nazaridan, raqamli platformalar an’anaviy ish bozorini to‘ldiruvchi mexanizm sifatida yangi qisqa muddatli, loyihaviy va masofaviy ish o‘rinlarini taqdim etadi. Bu yoshlar, ayollar va nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun mehnat bozoriga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, noan’anaviy bandlikning ortishi doimiy ish o‘rinlarining qisqarishiga, ijtimoiy himoya tizimining yetarli emasligiga va ishchi kuchi barqarorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.[2]

Moslashuvchanlik jihatidan platformalar ish jarayonlarini digitallashtirish orqali geografik va vaqt chegaralarini bartaraf etadi. Masofaviy ishlash, freelancing va onlayn buyurtmalar ishchilar uchun ish va shaxsiy hayot muvozanatini yaxshilash imkonini yaratadi. Biroq, ish vaqtining qat’iy belgilanmaganligi va ish yukining notekis taqsimlanishi ishchi kuchining ortiqcha ishlashiga, stress va burn-out holatlarining kuchayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Daromad nuqtai nazaridan raqamli platformalar iqtisodiy diversifikatsiyani oshirib, ishchilar uchun qo‘shimcha daromad manbai sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, daromadlarning mavsumiyligi va buyurtmalar sonining barqaror emasligi ishchilarning moliyaviy xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu holat uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirish va ijtimoiy kafolatlar tizimini murakkablashtiradi. Raqobat muhiti global miqyosda sezilarli darajada kuchayadi. Platforma orqali ishchilar nafaqat mahalliy, balki xalqaro bozor bilan raqobatlashadi, bu esa yuqori malakali mutaxassislar uchun imkoniyatlar yaratadi, lekin past malakali ishchilar uchun raqobatni kuchaytiradi. Natijada, ish haqi darajasi bosim ostida qolishi va ayrim kasblarning qadrsizlanishi kuzatilishi mumkin. Huquqiy himoya masalasida raqamli platformalar shartnomaviy munosabatlarni shakllantirsa-da, ko‘plab mamlakatlarda platforma iqtisodiyotini tartibga soluvchi qonunchilik yetarli darajada rivojlanmagan. Natijada, ishchilarning ijtimoiy himoyasi, sug‘urta tizimi va mehnat huquqlari to‘liq ta’minlanmaydi. Bu esa raqamli platformalarni tartibga soluvchi huquqiy mexanizmlarni takomillashtirishni zarur qiladi. [3]

Keltirilgan jadvalda raqamli platformalarning mehnat bozoriga ta’sirini tizimli yondashuv asosida tahlil qilish imkonini berib, unda ijobiy ta’sirlar, ushbu jarayonni ta’minlovchi institutsional va texnologik mexanizmlar hamda yuzaga kelayotgan salbiy oqibatlar o‘zaro bog‘liqlikda yoritilgan. Raqamli platformalar zamonaviy iqtisodiyotda “platforma iqtisodiyoti” konsepsiyasining asosiy elementi sifatida mehnat resurslarini taqsimlashning yangi modelini shakllantirmoqda. Ijobiy ta’sirlar doirasida, avvalo, gig-iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida mustaqil bandlik shakllarining kengayishi kuzatilmoqda. Bu jarayon mehnat bozorining moslashuvchanligini oshirib, iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi hamda aholining turli ijtimoiy qatlamlari uchun daromad olish imkoniyatlarini diversifikatsiya qiladi.[4]

Shu bilan birga, masofaviy ishlash va erkin ish jadvali kabi omillar mehnat munosabatlarining transformatsiyasiga olib kelib, inson kapitalidan foydalanish samaradorligini oshiradi. Global mehnat bozoriga integratsiyalashuv esa transchegaraviy bandlikni kengaytirib, raqobatbardoshlik darajasini oshiradi. Ushbu jarayonlarning samarali faoliyat yuritishi bir qator markaziy mexanizmlar orqali ta’minlanadi. Xususan, algoritmik boshqaruv tizimlari sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlar (big data) asosida ish jarayonlarini optimallashtirish, buyurtmalarni taqsimlash va ijrochilar faoliyatini nazorat qilish imkonini beradi. Onlayn vositachilik mexanizmi esa tranzaksiya xarajatlarini kamaytirib, ish beruvchi va ishchi o‘rtasidagi axborot assimetriyasini qisqartiradi. Bundan tashqari, ma’lumotlar tahlili va reyting tizimlari orqali ish samaradorligini baholash mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qiladi.

2-jadval. Raqamli platformalar va mehnat bozori transformatsiyasi sxemasi

Ijobiy Ta'sirlar (+)	Markaziy Mexanizm	Salbiy Ta'sirlar (-)
Yangi ish o'rinlari: Gig-iqtisodiyot doirasida mustaqil bandlikning o'sishi.	Algoritmik boshqaruv: Ish jarayonini AI va algoritmlar orqali nazorat qilish.	Ijtimoiy himoya pastligi: Pensiya va sug'urta kafolatlarining yo'qligi.
Moslashuvchanlik: Masofaviy ishlash va vaqtni erkin tanlash imkoniyati.	Onlayn vositachilik: Ish beruvchi va ishchi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri raqamli aloqa.	Daromad beqarorligi: Doimiy maoshning yo'qligi va yuqori raqobat.
Global bozor: Geografik chegaralarsiz xalqaro loyihalarda qatnashish.	Ma'lumotlar tahlili: Ish samaradorligini reyting tizimlari orqali baholash.	Kasblar transformatsiyasi: Ayrim an'anaviy sohalarining siqib chiqarilishi.

Shu bilan birga, mazkur jarayonlar bir qator salbiy ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarni ham keltirib chiqarmoqda. Jumladan, platforma asosidagi bandlikda ijtimoiy himoya institutlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi natijasida ishchilarning pensiya ta'minoti, sug'urta va boshqa ijtimoiy kafolatlari cheklanib qolmoqda. Daromadlarning beqarorligi va noaniqligi esa iqtisodiy xavfsizlik darajasini pasaytiradi hamda uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishni murakkablashtiradi. Bundan tashqari, raqamli transformatsiya natijasida ayrim an'anaviy kasblarning qisqarishi yoki yo'qolishi mehnat bozorida strukturaviy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Xulosa qilib aytganda, raqamli platformalarning mehnat bozoriga ta'siri murakkab va ko'p qirrali xarakterga ega bo'lib, ularning ijobiy salohiyatidan samarali foydalanish bilan bir qatorda, yuzaga kelayotgan salbiy oqibatlarni minimallashtirish uchun institutsional, huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. <http://www.lex.uz>
- Casilli, A.A. Digital Labor and the Inconspicuous Production of Artificial Intelligence. – 2024.
- Rahman, A.M., Sultana, S. Digital Labor: Challenges, Ethical Insights, and Implications. – 2025.
- The impact of artificial intelligence on the labor market: A bibliometric analysis. – Journal of Asian Economics, 2025.
- Methodological implications of using machine learning to estimate the impact of AI on the workforce. – Technological Forecasting and Social Change, 2025.
- Ayupov R.X. Raqamli iqtisodiyot va uning rivojlanish istiqbollari. – Toshkent: 2020.
- Gulyamov S.S. Raqamli transformatsiya sharoitida kadrlar tayyorlash masalalari. – Toshkent: 2019